

Zločin a trest

Autor: Ľubomír Morbacher

Zdroj: Dominofórum

Dátum: 21-07-2004

Polícia ani justícia dosiaľ nepokročili vo vyšetrovaní a súdení zločinov proti ľudskosti, ktoré páchali predstavitelia štátnej moci a represívne zložky komunistického režimu. Do tejto kategórie patria aj incidenty na hraniciach.

Foto - archív ÚPN

Jedným z najviac viditeľných a nenávidených symbolov totalitného režimu bol práve súhrn opatrení, uzatvárajúci juhozápadné úseky štátnej hranice s Nemeckom a Rakúskom. To bola tá povestná železná opona, čiže ochrana pred vnútorným aj vonkajším nepriateľom režimu. Jej skutočným zmyslom však bolo akýmkoľvek drastickými prostriedkami zastaviť politicky

motivované úteky z krajiny. Na stráženie pomyslenej čiary, ktorá oddeľovala Československo od slobodného sveta, bola vybudovaná represívna zložka Pohraničná stráž. Za ľudské tragédie, ktoré sa odohrali na hranici, však dodnes nenesie nikto zodpovednosť.

Hranica po strate slobody

Rozhodnutie o uzavretí štátnej hranice smerom na Západ padlo po roku 1948 - po odchode "reakčných politikov" komunistickej strany a kritike týchto odchodov vedením v Moskve. Oficiálnym dôvodom týchto opatrení však bola snaha zabrániť prenikaniu agentov západných spravodajských služieb s podvratnými úmyslami do Československa. Propagandisti ochrany hraníc "tábora mieru" používali na označenie utečencov - so súbežným konzervovaním legend o "agentoch-chodcoch" - termín "narušitelia štátnych hraníc". Termín utečenci sa v oficiálnom slovníku nevyskytoval. Po odstránení nevyhovujúcej Finančnej stráže v roku 1949 a zavedení stráženia Pohraničnou strážou Zboru národnej bezpečnosti (ZNB), sa štátna hranica v celom Československu rozdelila podľa stupňa dôležitosti ochrany na dva úseky. Na úsek I. pásma s Nemeckom a Rakúskom a úsek II. pásma s Maďarskom, ZSSR a Poľskom. Na stráženie v I. pásme boli určené vojensky organizované prápory Pohraničnej stráže ZNB a vyčlenené asistenčné jednotky armády. Od roku 1951 sa podľa sovietskeho vzoru prešlo k vojenskému systému stráženia hraníc a vybudovaniu Pohraničnej stráže ministerstva národnej bezpečnosti (MNB). Súčasne sa začalo s prípravou úplného uzavretia zelených hraníc ženijnotechnickým zabezpečením. Množstvo obyvateľov Československa, ale aj okolitých štátov s takzvaným ľudovodemokratickým zriadením, sa po prenasledovaní a perzekúciách rozhodlo opustiť vlasť. Jednotlivci aj celé skupiny sa riskantným spôsobom - a za čoraz horších podmienok hraničného režimu - pokúšali prenikať zelenou hranicou do Nemecka alebo Rakúska. Ich presný počet je ťažké odhadnúť, keďže aj úspešný útek a jeho okolnosti utečenci tajili, aby nespôsobili problémy organizátorom útekov, prevádzacom, rodinám a priateľom v Československu. Podľa správy ministrov vnútra J. Grössera a E. Pepicha však v rokoch 1948 - 1950 z Československa utieklo 23 354 obyvateľov. (Jozef Špetko: Slovenská politická emigrácia v 20. storočí). Každý utečenec pritom riskoval život, keďže použitie zbrane príslušníkmi Pohraničnej stráže ZNB malo oporu v

"Smerniciach pre použitie zbrane na hranici". Prípady zastrelených politických utečencov sú preukázateľné už v období krátko po februári 1948. V "Zatímných služebních instrukcích" Pohraničnej stráže ZNB zo začiatku júla 1949 je explicitne uvedené: "Pohraniční stráž musí všemi prostředky zabránit ilegálním přechodům osob do ciziny, t.j. zadržet a zajistit jednotlivce i skupiny organisované i neorganisované, jež se pokusí o přechod státní hranice."

Vstup zakázaný

Pre uľahčenie plnenia represívnych úloh Pohraničnej stráže boli pohraničné okresy s Nemeckom a Rakúskom rozdelené na tri pásma: Zakázané pásmo, Hraničné pásmo a Pohraničné pásmo. Na Slovensku sa to týkalo okresov Skalica, Malacky, Bratislava-okolie, Bratislava ÚNV, Šamorín, Dunajská Streda a Čalovo. Na vysvetlenie: čo sa týka troch posledných okresov, 11. bratislavský pohraničný oddiel MNB strážil okrem slovensko-rakúskeho úseku aj časť hranice s Maďarskom. Zakázané pásmo bolo skutočným pásmom smrti bez ľudských obydľí, kde mohli vstupovať len prísne preverené osoby v sprievode pohraničnej hliadky. Jeho vonkajšiu hranicu tvorila štátna hranica. Vnútnu hranicu, ktorá bola v hĺbke maximálne dvoch kilometrov od štátnej hranice, tvorili drôtené zátarasy. Zakázané pásmo označovali biele tabuľky s čiernym nápisom "Pozor! Zakázané pásmo, vstup zakázaný!" V dostatočnom odstupe pred týmito tabuľkami boli nástražné osvecovadlá, ktoré mali upozorniť na utečencov ešte pred príchodom k drôtenej zátarase. Ďalším pásmom, posunutým do vnútrozemia, bolo Hraničné pásmo, ktorého hĺbka sa pohybovala až do šiestich kilometrov kolmo na štátnu hranicu. Vstup do tohto pásma označovali biele tabuľky s červeným nápisom: "Pozor! Hraničné pásmo, vstup len na povolenie!" Z Hraničného pásma boli postupne vysťahované všetky politicky nespoľahlivé osoby a obyvatelia, ktorí v ňom trvalo žili, mali povolenie k pobytu vyznačené v občianskom preukaze na strane 14. Všetkým ostatným osobám starším ako 15 rokov bol umožnený vstup len na základe zvláštnych farebne rozlíšených povolení s presne stanovenými oprávneniami. Ich získanie bolo okrem politickej spoľahlivosti podmienené aj náročným povoľovacím konaním. Úplnou samozrejmosťou boli aj kontroly osôb vo vlakoch a autobusoch, ktoré prechádzali Hraničným pásmom. Ani tieto opatrenia na stíhanie utečencov však neboli pre Pohraničnú stráž ZNB postačujúce. Účinnou pomocou boli špičky z radov miestneho obyvateľstva. Zástupcom veliteľa útvaru Pohraničnej stráže bol takzvaný Orgán preventívnej služby. Medzi jeho hlavné úlohy patrilo budovanie siete spolupracovníkov, účasť na výsluchoch zadržaných a spolupráca s ŠtB a ostatnými bezpečnostnými zložkami. Posledným pásmom bolo Pohraničné pásmo, ktoré tvorilo zvyšok okresu.

Neprejdú!

Od roku 1951 strážila slovenský úsek železnej opony 11. bratislavská brigáda MNB. V tom istom roku padlo aj rozhodnutie o postupnom a systematickom inštalovaní ženíjno-technického zabezpečenia a uplatnení ďalších drastických opatrení. Tie spôsobili, že terén v blízkosti hranice pripomínal hororovú víziu. Celý úsek československej hranice so Západom mal byť nepreniknuteľne uzavretý viacstenným systémom drôtených zátarás. Stredná z nich, elektro-drôtená zátarasa, napájaná pomocou transformátora z verejnej siete, bola pod vysokým napätím. Za tieto neľudské opatrenia bol zodpovedný prvý veliteľ Pohraničnej stráže MNB generálmajor Ludvík Hlavačka. Ešte predtým vynikal svojou krutosťou ako vyšetrovateľ ŠtB pri výsluchoch politických väzňov. Jeho trestné stíhanie v ČR však bolo v roku 2001 prerušené - údajne z dôvodu veľmi zlého zdravotného stavu. V roku 1953 bola na úseku, ktorý strážila 11. brigáda, trojstenná drôtená zátarasa v dĺžke 111 kilometrov. Proti prenikaniu ťažkých vozidiel boli v určitom odstupe od zátarás rozmiestnené betónové ihlany a protitankové zátarasy. Medzi drôtenými zátarasami a pred nimi bol umiestnený kontrolný pás, zoraná pôda, ktorá slúžila na zachytenie stôp utečencov, a na určenie smeru ich postupu. V samotnom Zakázanom pásme boli umiestňované míny a nástražné výbušné systémy, svojpomocne vyrábané pohraničníkmi. Na konci roku 1953 sa pri hraniciach týčilo 72 pozorovacích veží, ktoré neskôr zabezpečili telefonickým spojením a zateplením pre zimné obdobie. V júli 1951 schválilo Národné zhromaždenie zákon, ktorý vymedzil kompetencie a úlohy Pohraničnej stráže, pričom vnútil

každému občanovi spoluzodpovednosť za ochranu hranice. Následne sa stalo dôležitou smernicou nariadenie ministra národnej bezpečnosti Ladislava Kopřivu o práve príslušníkov Pohraničnej stráže použiť zbraň. Umožňovalo usmrtiť každého utečenca, ktorý sa pri pokuse o útek cez zelenú hranicu nezastavil na výzvu a varovný výstrel. Výzve a varovnému výstrelu však v praxi často predchádzala mierená paľba zo samopalov. Všetko sa dialo v súlade s ústnymi inštrukciami veliteľov útvarov Pohraničnej stráže, ktorí vymývaním mozgov "zvlášť vybraným príslušníkom robotníckej triedy" pomáhali pochopiť, ako majú zaobchádzať s "triednym nepriateľom". Toto nariadenie vytvorilo na hranici krutý režim a viedlo k mnohým ľudským tragédiám. Máme plné právo dozvedieť sa o osudoch ľudí, ktorí za svoju túžbu po slobode zaplatili vlastným životom alebo zraneniami. Rovnako však máme právo vedieť mená tých, ktorí strieľali do utečencov ako do divej zveri.

Vrahovia hrdinami

Na začiatku decembra 1952 sa devätnásťčlenná skupina utečencov s pomocou prevádzkača vydala na cestu k československo-rakúskej hranici. Skupina postupovala po lesnej ceste cez Starý háj pozdĺž toku rieky Dunaj až na okraj lesa a ďalej cez železničnú trať vedúcu z Petržalky do Rusoviec. Po približne polhodinovom odpočinku vyrazila smerom k štátnej hranici pomedzi Janíkov dvor a les Bažantnica. Skupina musela rozťahnutím a podlezením prekonať drôtenú zátarasu. Potom začala postupovať, rozdelená do troch menších skupín, západným smerom kolmo na štátnu hranicu - medzi hraničný kameň XII/14 a hraničný kameň XII/15. V tomto priestore sa dostali utečenci pod paľbu hliadok Pohraničnej stráže, ktoré na nich vypálili 459 nábojov zo samopalov a 90 nábojov z pušiek. Pri čítaní hlásenia veliteľa 11. brigády Floriana Čambála o poslednej fáze zákroku proti utečencom súdny človek občas zapochybuje, či išlo o miesto neďaleko Bratislavy z roku 1952, alebo o nejaké bojisko počas druhej svetovej vojny: "Poručík Zimek rozvinul posilu a prítomné hliadky do rojnice v polkruhu a vydal rozkaz: Na zteč, vpred! Po tomto povelu za pohybu a paľby, celá rojnica vyrazila vpred a začala likvidovať narušiteľov." V každom prípade, pri tejto akcii boli na úseku 13. roty Pohraničnej stráže Jarovce usmrtení Eugen Ehrenfeld, Frida-Oľga Ehrenfeldová, 15-ročná Katarína Ehrenfeldová a Mária Rozmaňová. Zranení boli Ján Tutkovič, Robert Dukes a 5-ročný Milan Ehrenfeld. Ďalších šesť utečencov bolo zadržaných, ostávajúcim členom skupiny sa podarilo uniknúť. Politický sekretariát Ústredného výboru KSČ schválil a predložil prezidentovi republiky návrh ministra Karola Bacílka, aby boli príslušníkom PS, ktorí sa zaslúžili o likvidáciu alebo zadržanie trinástich "banditov" na spomínanom úseku, udelené vyznamenania za statočnosť. Boli to nasledujúci príslušníci Pohraničnej stráže: zástupca veliteľa práporu poručík Alois Zimek, čatár Jaroslav Veselý, desiatnik Miroslav Holík, vojak Miroslav Kašpar, vojak Vladislav Zgarba a vojak František Zajíc.

Lubomír Morbacher

Autor pracuje v Ústave pamäti národa.